

بنام

خدای

مهربان

دانشگاه تربیت معلم

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته تاریخ-گرایش تاریخ اسلام

عنوان

"منازعات مذهبی در دوره ی آل بویه در بغداد"

استاد راهنما

آقای دکتر حسین مفتخری

استاد مشاور

آقای دکتر صالح پرگاری

دانشجو

روح الله سلطانی عبدا العلی زاده

تیرماه ۱۳۸۷

تقدیم

به روح بلند پدر بزرگوارم

و

مادر مهربانم

و

خانواده ام که همیشه پشتیبانم بوده اند

سپاس:

اساتید گرانقدرم را سپاسگزارم که حقی بس بزرگ بر گردنم دارند و هرگز توان جبران چنین حقی را ندارم..... نخست استاد دانشمند جناب آقای دکتر حسین مفتخری را سپاس دارم که نگرش و بینش را نسبت به تاریخ و زندگی تعالی بخشید و در این تحقیق نیز در نقش راهنما هدایت گرم بودند و از استاد مهربانم آقای دکتر صالح پرگاری که هم افتخار شاگردی ایشان را داشتم و هم در این پژوهش در سمت استاد مشاور بسیار نکات را یاد آورم شدند و از دیگر اساتیدم که افتخار شاگردی و علم آموزی در محضرشان را داشته ام قدر دانی می نمایم اساتید گرانقدرم آقایان دکتر یزدانی ، دکتر رازنهان ، دکتر مختاری ، دکتر پور آرین و سرکار خانم دکتر اوحدی سپاسگزارم.

از منشی محترم و مهربان گروه تاریخ سرکار خانم احمدزاده و از مسوول محترم کتابخانه دانشکده ادبیات سرکار خانم ملک لو تشکر می کنم.

از آقای دکتر محمدعلی اکبری استاد محترم دانشگاه شهید بهشتی که در تهیه پاره ای از منابع کمک کردند بسیار سپاسگزارم.

همچنین از دوستان گرامی و همرام آقایان هادی حکیمیان که از دانشش بسیار بهره بردم و حقیقتا کمکهای شایانی در تدوین این پایان نامه نمود و مهدی فلاح، محمود نیکو، عزیز افشانی، محمدرضا خوب شهپیری، مهدی دهقان و سید علی حسینی که هر کدام به فراخور حال راهنمایی هایی داشتند تشکر می کنم و در پایان توفیق همه این عزیزان را از خداوند مهربان خواستارم.

چکیده :

بویه‌یان شیعه مذهب که از صفحات شمالی کشور بر خاستند ، توانستند یکی از معتبرترین و مقتدرترین حکومت‌های ایرانی را تاسیس نمایند. آنان که بر قسمت‌های غربی و جنوبی و مرکزی ایران تسلط یافتند ، موفق شدند بر شهر بغداد مرکز خلافت عباسی نیز چیره شوند و این اتفاق به عنوان نقطه عطفی در تاریخ حکومت آنان و خلافت عباسی محسوب می شود. تسلط آل بویه از سوی ضعیفی را که خلافت عباسی از مدتها قبل به آن دچار شده بود، تشدید کرد و خلافت دیگر به جایگاه پیشین خود بازنگشت و از سوی دیگر غلبه آل بویه بر مرکز خلافت اسلامی موجب تثبیت موقعیت آنان در ایران و استحکام جایگاه ایشان در برابر حکومت‌های سنی رقیب گشت. فرمانروایی آل بویه شیعه مذهب غیر از تاثیر زیادی که بر پدید آمدن تمدن درخشان اسلامی قرون چهار و پنج هجری داشت ، موجب تحولی در وضعیت تشیع و شیعیان شد ، زیرا آنان به حمایت جدی از علما و دانشمندان شیعی پرداختند و آداب و احکام و رسوم مذهب تشیع در دوره آنان رواجی قابل توجه و مثال زدنی یافت، تا حدی که آنان امر به برپایی مراسم عزاداری عاشورا و جشن غدیر نمودند و توده شیعی مذهب نیز به تصور حمایت حکومت بویه ، به برگزاری مراسمی پرداخت که تا پیش از آن اجازه اجرای آن را نیافته بود. ولی اجرای این رسوم تبعات نامطلوبی داشت ، زیرا اهل سنت به مقابله با شیعیان پرداختند و منازعات مذهبی دهشتناکی بین این دو فرقه بزرگ اسلامی رخ داد و شهر بغداد و به خصوص محله شیعی کرخ مرکز اصلی این مجادلات و منازعات مذهبی بود و شیعیان هم در این درگیری ها بیشترین خسارات مالی و جانی را متحمل شدند. بر اثر وقوع این منازعات ، امور داخلی حکومت آل بویه در بغدا بسیار آشفته شد و امیران و افسران بویه که توان فایق آمدن بر این مشکلات و مسایل را نداشتند به راحتی در برابر هجوم سلجوقیان تن به سقوط دادند و شیعیان نیز با محدودیتها و فشارهایی بیش از پیش روبرو شدند.

کلید واژه ها: آل بویه ، خلافت عباسی ، بغداد، شیعیان ، اهل سنت (سنیان)

فهرست

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۲	بیان مسأله
۳	سوال اصلی تحقیق
۳	سوالات فرعی
۴	فرضیه اصلی
۴	فرضیات فرعی
۴	اهداف تحقیق
۵	مشکلات و موانع انجام تحقیق
۵	پیشینه ی تحقیق
۶	ضرورت انجام تحقیق
۶	روش انجام کار
۶	سازماندهی تحقیق
۷	نقد و بررسی منابع
۱۱	بخش اول : آل بویه و خلافت عباسی
۱۲	فصل اول : نگاهی به تاریخ سیاسی آل بویه
۱۲	۱-۱ نگاهی به تاریخ سیاسی آل بویه
۱۸	۱-۱-۱ امیران بویهی در عراق

- ۱۸ ۲-۱-۱ ابوالحسین احمد معزالدوله
- ۲۰ ۳-۱-۱ بختیار عزالدوله
- ۲۱ ۴-۱-۱ فنا خسرو عضدالدوله
- ۲۳ ۵-۱-۱ ابوکالیجار مرزبان صمصام الدوله
- ۲۴ ۶-۱-۱ ابوالفوارس شیرذیل شرف الدوله
- ۲۴ ۷-۱-۱ ابونصر فیروز بهاءالدوله
- ۲۶ ۸-۱-۱ ابوشجاع سلطان الدوله
- ۲۶ ۹-۱-۱ ابو علی حسن مشرف الدوله
- ۲۷ ۱۰-۱-۱ ابو طاهر جلال الدوله
- ۲۸ ۱۱-۱-۱ ابوکالیجار مرزبان عماد الدین (محمی الدین)
- ۲۹ ۱۲-۱-۱ خسرو فیروز الملک الرحیم
- ۳۰ ۱۳-۱-۱ خلافت تحت تسلط آل بویه
- ۳۱ ۱۴-۱-۱ نگاهی کلی به حکومت آل بویه
- ۳۳ فصل دوم ۲-۱ وضعیت خلافت عباسی و شرایط سیاسی عراق مقارن قدرت گیری آل بویه
- ۴۱ فصل سوم : (۳-۱) مناسبات امیران بویه عراق و خلفای عباسی
- ۴۱ ۱-۳-۱ معزالدوله
- ۴۳ ۲-۳-۱ عزالدوله
- ۴۵ ۳-۳-۱ عضدالدوله
- ۴۸ ۴-۳-۱ صمصام الدوله و شرف الدوله
- ۴۹ ۵-۳-۱ بهاء الدوله

۵۲ ۶-۳-۱ سلطان الدوله
۵۳ ۷-۳-۱ مشرف الدوله
۵۴ ۸-۳-۱ جلال الدوله
۵۷ ۹-۳-۱ ابوکالیجار مرزبان
۵۸ ۱۰-۳-۱ الملک الرحیم
۵۹ فصل چهارم : (۴-۱) سیاست مذهبی آل بویه در عراق
۶۰ ۱-۴-۱ دوره ی قبل از عضدالدوله
۶۲ ۲-۴-۱ دوره ی عضد الدوله
۶۴ ۳-۴-۱ دوره ی بعد از عضد الدوله
۶۷ بخش دوم: منازعات مذهبی در دوره ی آل بویه در بغداد
۶۹ فصل اول : (۱-۲) نگاهی به وضعیت منازعات مذهبی قبل از دوره ی آل بویه در بغداد
۷۴ فصل دوم ۲-۲ عوامل و زمینه های ایجاد منازعات مذهبی بین شیعیان و اهل سنت در دوره ی آل بویه
۷۵ ۱-۲-۲ عوامل سیاسی
۷۶ ۲-۲-۲ عوامل مذهبی
۷۷ ۳-۲-۲ عوامل اقتصادی
۷۸ ۴-۲-۲ عوامل نژادی و فرهنگی
۸۰ فصل سوم : (۳-۲) منازعات مذهبی در دوره آل بویه در بغداد
۸۲ ۱- ۳-۲ آغاز منازعات مذهبی در دوره آل بویه (پیش از عضدالدوله).....

۹۲ ۲-۳-دوره آرامش
۹۴ ۲-۳-دوره آشوب یا اوج منازعات مذهبی (پس از عضدالدوله تا پایان حکومت بویه)
۱۲۲ نتیجه گیری
۱۲۶ منابع و مآخذ
۱۲۶ منابع
۱۲۸ پژوهشها و تحقیقات جدید
۱۳۰ مقالات

مقدمه

در قرون چهارم و پنجم هجری که دوره ی درخشان تمدن اسلامی است، حکومت‌های مختلفی بر مناطق مختلف جهان اسلام حکومت می کردند. با ضعیف شدن خلافت عباسی به دلیل تسلط سپاهیان ترک بر آن و رقابت و درگیری های آنان با هم و نیز مشکلات اقتصادی فراوان نهاد خلافت و فقدان خلفای لایق و کاردان و در نتیجه خارج شدن امور از دست خلیفه، قدرت نظارتی خلافت بر مناطق مختلف روز به روز کمتر می شد و در هر گوشه ای امیری قدرتمند و حاکمی توانا سر بر می آورد و بر امور آن قسمت مسلط می شد.

کسانی مانند فاطمیان، بریدیان، حمدانیان، آل زیار و آل بویه و ... با استفاده از چنین شرایطی به قدرت رسیدند و توانستند برای خود حکومت تشکیل دهند. از این بین آل بویه دارای ویژگی های خاصی است زیرا آنان از نظر مذهبی شیعه بودند که البته از این نظر با فاطمیان و بریدیان یا حمدانیان مشترک هستند، اما نکته ی حائز اهمیت این است که آنان توانستند بر تختگاه سنت یعنی خلافت عباسی و بر شهر بغداد مسلط شوند و برای اولین بار خاندانی ایرانی با گرایشهای شیعی به این مهم نائل شد. آل بویه در پدید آمدن فرهنگ و تمدن درخشان ایرانی – اسلامی نیز نقشی بسیار بالاتر از سایر حکومتها ایفا نمودند.

از طرفی در زمان آنان آداب و رسوم شیعه رونق یافت که بعضی از این رسوم به مذاق اهل سنت خوش نیامد و به مقابله با شیعیان به خصوص در شهر بغداد پرداختند و در تمام

دوره ی تسلط آنان بر بغداد این درگیری ها و نزاعها ادامه داشت و نتایج و آثار خاص خود را داشت. پژوهش حاضر کوشیده است تا به این مسأله بپردازد و آن را مورد بررسی قرار دهد.

بیان مسأله

از بین حکومتهایی که در تاریخ ایران بعد از اسلام ظهور کرده اند حکومت آل بویه از ویژگیهای خاصی برخوردار است. آل بویه در مقایسه با حکومتهای زمان خود و یا شاید حکومتهای بعد از خود وجوه متمایزی دارد که باعث مشخص و جدا شدن آن از دیگر حکومتگران می شود. خاندان بویه که ایرانی و از قسمتهای شمالی کشور ایران برخاسته بودند با استفاده از شرایط موجود در بافت سیاسی کشور و با تکیه بر موقعیت شناسی و درایت و لیاقت خویش توانستند ابتدا بر قسمتهای مرکزی و غربی ایران و سپس بر سرزمین عراق و خلافت عباسی و حتی عمان مسلط شوند و مقدرات این نواحی را برای سالها در اختیار خود بگیرند.

این ویژگی تا آن زمان تنها مختص به آل بویه بود و جز آنها حکومت دیگری نتوانسته بود به این مهم نائل شود. از طرف دیگر از نظر مذهبی آل بویه پیرو مذهب تشیع بودند و این مهم، تسلط آنان بر خلافت عباسی را اهمیتی دو چندان می بخشید، زیرا ایشان با قدرتی که داشتند ممکن بود بساط خلافت را که اعتقادی به آن نداشتند برچینند، اما به دلایل سیاسی و حفظ مصالح موجود از این کار چشم پوشی نمودند، اما تسلط ایشان بر امور، باعث آغاز دوره جدیدی در حیات اجتماعی و فرهنگی و سیاسی شیعیان گردید و دانشمندان شیعه با حمایت آنان شماری از کُتب مهم مذهب تشیع را به رشته ی تألیف درآوردند و آزادانه به تدریس و اشاعه ی عقاید شیعه پرداختند و توده ی شیعی مذهب نیز به پشتگرمی حکومت شیعه ی آل بویه به اجرای آداب و رسومی پرداخت که تا قبل از آن هرگز اجازه ی آن را

نیافته بود و اکنون در سایه حمایت حکومت می توانست مراسمی نظیر عزاداری عاشورا و جشن عید غدیر را برپا کند، ولی اجرای این مراسم با واکنش جدی اکثریت سنی مذهب مواجه شد و آنان به مقابله با شیعیان برخاستند، اهل سنت نه تنها به تهاجم و مقابله ی رو در رو با شیعیان پرداختند، بلکه در مقابل عزاداری عاشورا، رسم عزاداری بر مصعب بن زبیر و در مقابل جشن غدیر، جشن یوم الغار را به راه انداختند، این مسایل باعث شد تادر دوره ی حکومت آل بویه خسارات بسیار فرهنگی و مالی به طرفین درگیر وارد گردد و آنکه بیشترین ضرر را در این بین متحمل شد، همانا شیعیان و حکومت آل بویه بود، زیرا این منازعات به نحو آشکاری باعث ضعف شیعیان و از طرف دیگر قدرت یابی مجدد خلافت عباسی شد که در این منازعات به خصوص از نیمه ی دوم حکومت آل بویه، نقشی فعال بازی می کرد.

سوال اصلی تحقیق

آیا بر آمدن حکومت شیعی آل بویه در تشدید منازعات مذهبی نقش داشته است؟

سوالات فرعی

۱. سیاستهای مذهبی کارگزاران حکومت آل بویه در تشدید منازعات مذهبی چه تأثیری داشت؟
۲. ترویج شعایر و مراسم شیعی از سوی حکومت آل بویه در ایجاد درگیری ها و منازعات مذهبی چه نقشی داشت؟

فرضیه اصلی

برآمدن آل بویه به عنوان دولتی شیعی و تسلط آن بر امور خلافت عباسی باعث دلگرمی شیعیان به پشتیبانی آنان شد و با وجود اینکه شیعیان از نظر جمعیتی کمتر از اهل سنت بودند با ایشان درگیر شدند و این درگیری ها بسیار گسترده و منازعات مذهبی بخشی مهم از مسایل داخلی حکومت آل بویه در بغداد بود.

فرضیه های فرعی

۱. سیاستهای ناکارآمد و متناقض کارگزاران حکومت آل بویه در افزایش تنشها و منازعات موثر بود.
۲. رواج دادن مراسم شیعی همچون عزاداری عاشورا و نیز جشن غدیر توسط حکومت آل بویه که مورد علاقه ی شیعیان بود باعث واکنش اهل سنت و تشدید منازعات مذهبی گردید.

اهداف تحقیق

در این تحقیق ضمن ارائه مختصری از تاریخ سیاسی حکومت آل بویه و خلافت عباسی درصدد آن هستیم تا ببینیم علت ها و عوامل درگیری ها و منازعات مذهبی در جامعه ی اسلامی در دوره ی آل بویه چه بودند؟ و چه مسائلی باعث درگیری و ایجاد تنش بین دو گروه بزرگ جامعه ی اسلامی می شدند.

مشکلات و موانع انجام تحقیق

یکی از مشکلاتی که اکثر افرادی که در زمینه ی آل بویه تحقیق می کنند، با آن مواجه هستند کمبود منابع می باشد و بالطبع ما نیز در این مورد با این مشکل مواجه بودیم.

پیشینه تحقیق

در مورد موضوع مورد تحقیق یک پایان نامه و چهار کتاب قابل ذکر هستند. پایان نامه کارشناسی ارشد با موضوع "منازعات مذهبی در بغداد" توسط منصوره کریمی قهی در دانشگاه الزهرا (س) دفاع شده است، در این پایان نامه محدوده ی زمانی مورد بررسی قرار گرفته، بسیار طولانی است و از سال ۲۳۲ ه ق تا ۶۵۶ ه ق را در بر می گیرد و منازعات را با توجه به مسایل خلافت عباسی مورد بررسی قرار می دهد.

اما اساس کار ما بر یک محدوده ی صد و سیزده ساله و با توجه به تأثیر حکومت آل بویه و سیاستهای مذهبی آن و تعامل این حکومت با خلافت عباسی و تأثیر آن در ایجاد و گسترش منازعات مذهبی در این دوره بنا شده است.

دو کتاب دیگر که آنها نیز در مورد منازعات مذهبی در قرون چهار و پنج هجری در بغداد هستند را «جوئل کرم» در کتاب معروف احیای فرهنگی در عهد آل بویه نام برده است، یکی تحت نام "منازعات مذهبی در بغداد در قرون ۴ و ۵ هجری" اثر هانری لائوست و دیگر کتابی تحت عنوان "بغداد در قرن چهارم هجری" اثر "ماریوس کانار" می باشد که هر دو این کتابها به زبان فرانسه می باشند و به فارسی ترجمه نشده اند و تلاش ما برای دستیابی به ترجمه ی انگلیسی آنها نیز به جایی نرسید.

بویهی شناس مشهور یعنی مفیز الله کبیر نیز در کتاب خود تحت عنوان "سلسله آل بویه در عراق" که در ایران با نام "ماهگیران تاجدار" ترجمه و منتشر شده است به طور مختصر و گذرا به چند درگیری مذهبی اشاره می کند. او بیش از این به مسأله نمی پردازد. همچنین جوئل کرمر در کتاب "احیای فرهنگی در عهد آل بویه" به هنگام بحث درباره سیاست مذهبی آل بویه اشاراتی نیز به منازعات و درگیری های مذهبی رخ داده در بغداد دارد.

ضرورت تحقیق

از آنجا که دوره ی تسلط آل بویه بر بغداد از نظر کثرت وقوع تنش ها و منازعات مذهبی یکی از دوره های شاخص محسوب می گردد و ما کماکان در جهان اسلام متأسفانه شاهد نزاع و درگیری های مذهبی بین شیعه و سنی هستیم. بررسی این مسأله و پیدا کردن دلایل و زمینه های آن حائز اهمیت فراوان می باشد.

روش انجام تحقیق

تحقیق حاضر با روش توصیفی - تبیینی انجام شده و گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه ای صورت پذیرفته است.

سازماندهی تحقیق

پایان نامه ی حاضر دارای دو بخش می باشد که بخش اول از ۴ فصل و بخش دوم، از ۳ فصل تشکیل شده است. بخش اول تحت عنوان آل بویه و خلافت عباسی دارای این فصول است؛ فصل اول به برآمدن آل بویه می پردازد، در فصل دوم وضعیت خلافت عباسی و شرایط

سیاسی عراق مقارن قدرت گیری آل بویه بررسی شده است و در فصل سوم به مناسبات امیران بویه عراق و خلفای عباسی پرداخته شده است. و در فصل چهارم این بخش سیاست مذهبی امیران بویه مورد مشاهده و تحقیق قرار گرفته است. بخش دوم با عنوان منازعات مذهبی در دوره ی آل بویه در بغداد حاوی قسمت اصلی پایان نامه در ارتباط با موضوع تحقیق می باشد. در این بخش سه فصل وجود دارد، فصل اول به بررسی منازعات مذهبی قبل از دوره ی آل بویه در بغداد می پردازد و در فصل دوم عوامل و زمینه های ایجاد منازعات مذهبی در دوره ی آل بویه مورد بررسی ریشه ای واقع شده است و در فصل سوم و آخر پایان نامه منازعات مذهبی در دوره ی آل بویه در بغداد ذکر و بیان شده است و در هر نزاعی دلیل یا دلایل آن در حین بیان ماجرا گفته شده است.

نقد و بررسی منابع

در نگارش و تدوین این پایان نامه از منابع متعددی استفاده شده است که در پایان همه ی آنها ذکر شده اند. اما مهمترین منابعی که در رابطه با موضوع مورد تحقیق مورد استفاده واقع شده اند به ترتیب اهمیت ذکر می شود.

"المنتظم فی تاریخ الملوک و الامم"

کتاب فوق که نوشته ی مورخ، محدث و عالم مشهور، ابوالفرج عبد الرحمن بن محمد مشهور به ابن الجوزی (۵۱۱ یا ۵۱۲ ق - ۵۹۷ ق) می باشد، دارای مجلدات متعددی است و وقایع تاریخ اسلام و ایران را به صورت سال شمار از ابتدای تاریخ تا زمان مولف مورد بررسی قرار داده است. در تحقیق حاضر از مجلدات ۶، ۷ و ۸ این مجموعه که چاپ حیدر آباد دکن است استفاده شده است. ابن الجوزی تقریباً اکثر وقایع و اتفاقات مهم را ذکر کرده و حوادثی

را گفته است که سایر مورخین به آنها اشاره نکرده اند، وی با وجود تعصبی که بر ضد شیعیان دارد و گاهی از آنان با لفظ رافضی یاد می کند اما حوادث را تقریباً درست و کامل نقل می کند و اگر جایی اهل سنت مقصر هستند آن را بیان می کند. المنتظم منبعی تقریباً کامل برای موضوع مورد نظر می باشد و جوئل کرمر نیز به این مسئله اشاره نموده است.

"البدایه و النهایه"

عماد الدین ابوالفداء اسماعیل بن عمر بن کثیر مورخ، مفسر و محدث مشهور، معروف به ابن کثیر دمشقی (۷۰۱ تا ۷۷۴ ق) مولف کتاب البدایه و النهایه است. ابن کثیر نیز مانند ابن الجوزی کتابش را به شیوه ی سال شمار تألیف کرده است و سال به سال پیش آمده و وقایع را ذکر می کند. وی نیز اکثر وقایع و اتفاقات را بیان کرده است، ولی موضع بسیار شدیدی بر ضد شیعیان دارد و در برابر غیر مسلمانان بسیار معتدل تر است. وی با آنکه از شأن و اثر علمای شیعه یاد نموده اما تشیع آنان را موجب کاهش اعتبارشان دانسته است و از شیعیان در همه جا با لفظ رافضی یاد می کند و نام امیران بویهی را با فعل قبحه الله همراه می کند. در هر حال در تحقیق حاضر از میان مجلدات متعدد کتاب، از جلد های ۱۱ و ۱۲ آن که چاپ بیروت می باشد استفاده شده است. بعد از المنتظم، این کتاب منبع مهم و قابل توجهی برای موضوع مورد تحقیق می باشد.

"الکامل فی التاریخ"

منبع مهم دیگری که مورد استفاده قرار گرفته است کتاب "الکامل فی التاریخ" تألیف مورخ مشهور عزالدین علی ابن اثیر جزری شیبانی (۵۵۵ ق تا ۶۳۰ ق) است. ابن اثیر نیز این کتاب را به صورت سال شمار فراهم آورده است و از ابتدای خلقت تا سال (۶۲۸ ق) وقایع

مهم را بیان نموده است، کتاب الکامل مخصوصاً منبع دست اولی برای دوره ی مغول محسوب می شود اما در مورد تحقیق مورد نظر ما هم در تاریخ سیاسی و هم در منازعات بسیار مفید و حائز اهمیت است. ابن اثیر برخلاف ابن الجوزی و ابن کثیر دیدگاهی معتدل نسبت به شیعیان دارد و وسعت نظر بالایی از خود نشان می دهد. در تحقیق حاضر از ترجمه ی فارسی این اثر که توسط شرکت سهامی چاپ و انتشارات ایران چاپ شده است و از مجلدات ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵ و ۱۶ استفاده شده است.

"العبر یا تاریخ ابن خلدون"

عبدالرحمن ابن خلدون جامعه شناس، مورخ و صاحب نظر معروف، مولف کتاب "العبر و دیوان المبتداء و الخبر فی ایام العرب و العجم و البربر و من عاصر هم من ذوی السلطان الاکبر" است که به تاریخ ابن خلدون مشهور شده است. وی همچنانکه مشهور است با دیدی متفاوت از سایر مورخین به تاریخ می نگرد و سعی در کشف علل و رابطه بین حوادث دارد و تنها به نقل اکتفا نمی کند. از یک نظر کتاب وی نیز، به شکل تاریخ عمومی تدوین شده و مطالب را به دور از تعصبات مذهبی نوشته است. در تحقیق حاضر این اثر هم در قسمتهای تاریخ سیاسی وهم در قسمت منازعات مذهبی مورد استفاده قرار گرفته است. و از جلد ۲ ترجمه ی فارسی این اثر که توسط موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی چاپ شده، استفاده شده است.

"شذرات الذهب فی اخبار من ذهب"

کتاب فوق تألیف ابوالفلاح عبد الحی بن احمد معروف به ابن عماد حنبلی (۱۰۳۲ تا ۱۰۸۹ ق) است. کتاب شذرات الذهب سرگذشت نامه ای است متضمن گزیده ی وقایع

تاریخی جهان اسلام و تراجم علمای دین به ویژه علمای حنبلی در ۸ مجلد که به صورت سال شمار تنظیم شده است و وقایع را از آغاز هجرت تا سال (۱۰۰۰ ق) با استفاده از آثار متقدمین و متأخرین به رشته تحریر درآورده است. ابن عماد، انسان متعصبی است و شیعیان را رافضی می خواند و عضد الدوله را در تشیع نام می داند. با وجود این در کنار سایر منابع ذکر شده از جلد‌های ۱ و ۲ کتاب شذرات الذهب چاپ بیروت در قسمت منازعات استفاده شده است.

"دول الاسلام"

کتاب دول الاسلام اثر محمد بن احمد ملقب به شمس الدین و معروف به ذهبی (۶۷۳ تا ۷۴۸ ق) است. ذهبی صاحب کتب متعددی در حدیث، فقه، تفسیر و تاریخ است و ظاهراً کتاب دول الاسلام تلخیص از کتاب تاریخ الاسلام وی می باشد که بسیار گسترده است. در این کتاب به صورت سالشمار وقایع ذکر شده است. ذهبی نیز نسبت به شیعیان دید منفی دارد و آنان را رافضی می خواند. در این تحقیق از کتاب دول الاسلام چاپ بیروت در کنار سایر منابع استفاده به عمل آمده است.

بخش اول

آل بویه و خلافت عباسی